

МЕТОД І МЕТОДОЛОГІЯ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

Систематизовано підходи дослідників до визначення методу економічного аналізу, його визначальних рис, обґрунтовано авторське тлумачення методу і методології економічного аналізу

Постановка проблеми. Розвиток економічного аналізу як прикладної функціональної науки пов'язаний з удосконаленням його методології, розробкою спеціальних методів дослідження. Розвиток методології знаходиться у нерозривному зв'язку і супроводжується розширенням та поглибленням обсягів пізнання, зміною засобів пізнання, змісту визначальних категорій та понять, трансформацією культурно- ціннісних орієнтирів. Питання методології, методів, прийомів економічного аналізу є однією із тих сфер, де співіснують різноманітні, іноді протилежні за своїм змістом позиції. Дискусійним залишається чітке розмежування та підпорядкованість таких понять, як метод, спосіб, прийом, технологія, процедура; не забезпечується системний підхід до розкриття змісту понять предмет, метод, завдання економічного аналізу; залишається відкритим питання формування науковообґрунтованої класифікації методів, прийомів економічного аналізу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Підтвердженням складності та актуальності поставленої проблеми є наявність окремих видань українських та зарубіжних вчених, присвячених методам, прийомам, методології економічного аналізу. Зокрема, "Метод та технічні прийоми економічного аналізу" (1972 р.) під керівництвом М.Г. Чумаченка, Е.А. Чучалов¹, Н.Н. Бессонов "Приемы экономического анализа" (1988 р.), Е.М. Новожилова "Индексный метод анализа в торговле" (1974 р.), В.В. Ковалев "Финансовый анализ: методы и процедуры" (2001 р.), Б.Т. Кузнецов

"Математические методы финансового анализа" (2006 р.), Н.В. Радионов, С.П. Радионова "Основы финансового анализа: математические методы, системный подход" (1999 р.), Р.С. Сайфулин "Экономико-математические методы в анализе хозяйственной деятельности" (1978 р.), Ричард Томас "Количественные методы анализа хозяйственной деятельности" (1999 р.). Щодо методологічних проблем, то у назві окремих монографій та навчальних посібників використано поняття "методологія". Наприклад, А.Д. Шеремет "Комплексный экономический анализ деятельности предприятия (вопросы методологии)" (1974 р.), С.Б. Барнгольц, М.В. Мельник "Методология экономического анализа деятельности хозяйствующего субъекта" (2003 р.), Г.В. Савицкая "Анализ эффективности деятельности предприятия: методологические аспекты" (2003 р.), І.Д. Лазаришина "Економічний аналіз в Україні: історія, методологія, практика" (2005 р.). У захищених докторських дисертаціях за спеціальністю "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит" за останні роки питання методу економічного аналізу висвітлені або у окремих пунктах роботи – наприклад, дисертація Т.М. Ковальчук, або розкриттю поставленої проблеми присвячений окремий розділ – у кваліфікаційній роботі І.Д. Лазаришиної четвертий розділ має назву "Метод і принципи економічного аналізу", де, за словами автора, на теоретико-концептуальних засадах корисності проведено дослідження фундаментальних питань методології економічного аналізу.

¹ Тут і далі прізвище та ініціали наводяться мовою оригіналу – російською.

Метою дослідження є систематизація підходів дослідників до визначення методу економічного аналізу, його визначальних рис, обґрунтування авторського тлумачення методу і методології економічного аналізу

Викладення основного матеріалу. Що ж розуміти під поняттями “метод” та “методологія”? Виходячи із етимології слів слово утворюючими складовими поняття методологія є “метод” – у перекладі з грец. спосіб, метод та “логія” – грецькою означає наука, знання. Відповідно у перекладі з грецької “методологія” дослівно означає вчення про метод, знання про метод, загальна теорія метода. У такому тлумаченні методологія формувалась у зв'язку з потребою у розробці, систематизації та узагальненні методів, способів, прийомів, що розвивались у різних формах діяльності людей, у тому числі у науковій. Історично спочатку проблеми методології розроблялися у рамках філософії: діалектичний метод Сократа і Платона, індуктивний метод Ф. Бекона, раціоналістичний метод Р. Декарта, антитетичний метод Фіхте, діалектичний метод Г. Гегеля і К. Маркса, феноменологічний метод Е. Гуссерля, сучасні західні напрями і течії філософії – позитивізм і постпозитивізм, аналітична філософія, герменевтика, феноменологія. Відповідно, методологія тісно пов'язана з філософією, а саме з такими її розділами як гносеологія (теорія пізнання) і діалектика.

Далі, з кінця XVI ст. методологічні ідеї починають розвиватися в рамках окремих наук, розробка методологічних проблем стає певним компонентом кожної науки, актуалізується такий напрям в науці, як дослідження способів і форм наукового пізнання.

За результатами дослідження різноманітних літературних джерел з філософії, наукознавства можна констатувати наявність різноманітних тлумачень понять “методологія” та “метод”. А саме, методологія – це²:

- система певних способів та прийомів, що застосовується у визначеній сфері діяльності;
- загальна теорія метода,
- теорія науково-пізнавальної діяльності, спрямована на вивчення та розробку методів наукового пізнання;
- вчення про систему принципів та способів організації будь-якої сфери діяльності;
- вчення про методи пізнання і перетворення дійсності;
- вчення про правила мислення при створенні теорії науки;
- спеціалізована діяльність, спрямована на здійснення пізнавальних процесів.

У широкому розумінні методологія розглядається як теорія пізнання, що досліджує закони розвитку наукового знання. Якщо говорити про методологію окремої науки, то вона впливає з особливостей пізнання явищ та процесів, що вивчаються наукою та ґрунтуються на законах та закономірностях цієї науки.

Аналогічна різноманітність трактувань і щодо поняття “метод”³:

- спосіб організації практичного і теоретичного освоєння дійсності, зумовлений особливостями об'єкта, що розглядається;
- спосіб проникнення в зміст предмету певної науки;
- спосіб досягнення відповідно до визначених принципів встановленої мети;
- форма практичного та теоретичного освоєння дійсності відповідно до законів руху об'єкта;
- система регулятивних принципів перетворюючої, практичної або пізнавальної, теоретичної діяльності;
- сукупність прийомів та операцій, за допомогою яких здійснюється конкретна теоретична та практична діяльність;
- сукупність розумових або фізичних операцій, здійснюваних в ході наукового дослідження; процедури, необхідні для отримання нового знання.
- своєрідна розумова технологія.

² Основними значеннями поняття “методологія” є перші два з наведених нижче.

³ Оригінальним є підхід Дж. Бернала, котрий констатував, що науковий метод, як і сама наука, не піддається визначенню.

Таким чином, поняття методу також трактується як у вузькому значенні, так і у широкому. У наведених визначеннях ключовими є слова: спосіб, форма та словосполучення сукупність або система прийомів, способів, принципів тощо. Далі така ситуація буде характерною і при дослідженні підходів вчених до тлумачення методу економічного аналізу. В якості основної функції метода вказується “внутрішня організація та регулювання

процесу пізнання або практичного перетворення того або іншого об’єкта” [28, с. 118], регуляція та орієнтація діяльності. Відповідно, саме метод, його свідоме застосування, спрямований на виявлення способів дослідження та перетворення предмету, забезпечує вирішення проблем пізнавальної та практичної діяльності, приріст знання. При цьому необхідно уникати таких проявів (рис. 1):

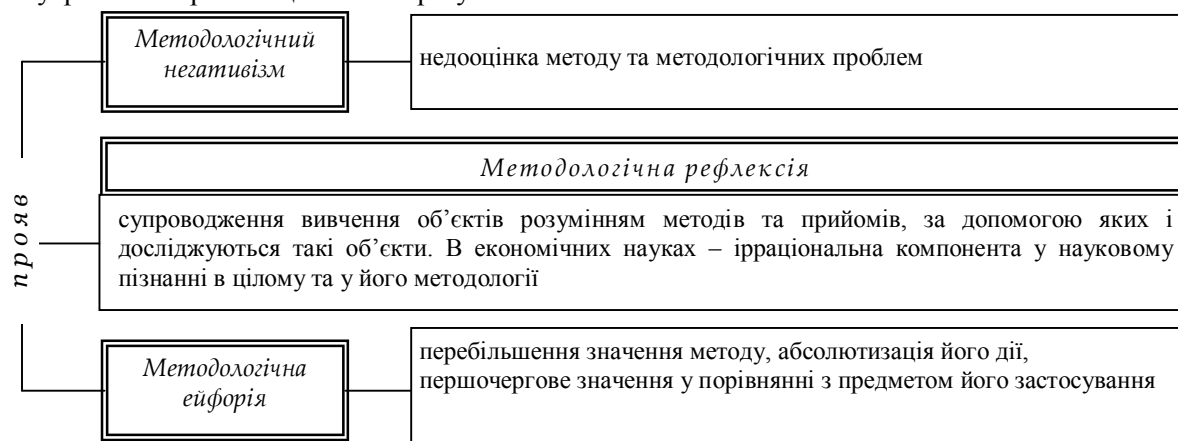

Рис. 1. Методологічний негативізм та методологічна ейфорія: характеристика понять

Метод науки обумовлений своїм предметом, теорією на підставі якої він формується та розвивається⁴, іншими методами, що передували йому та співіснують одночасно з ним. Нерозривний зв’язок методу і теорії знаходить своє вираження у методологічній ролі наукових законів. Будь-який закон науки, віддзеркалюючи те, що є в дійсності, разом з тим указує на те, як потрібно мислити про відповідну її сферу [46, с. 496-497]. Метод постійно розвивається, його зміст змінюється одночасно з предметом, саме з тим, що за допомогою нього досліджується, його (предмету пізнання) специфікою. Це прояв об’єктивного у методі. Існує і суб’єктивна сторона методу, що виражається у наступному: 1) принципи, правила формуються на підставі виявлених закономірностей дійсності; 2) носієм метода є певний суб’єкт, він (метод) існує і діє у сполученні з конкретним індивідом

(наприклад, вченим, дослідником). Звідси виділяють [28, с. 127, 46] три основні аспекти, притаманні кожному методу:

– об’єктивно-змістовний аспект – виражає детермінованість методу предметом пізнання через відповідну теорію. Це необхідно враховувати при розвитку методу прикладних економічних наук. Адже ефективність методу безпосередньо залежить від змістовності та фундаментальності теорії, на підставі якої він розробляється. Нерозробленість або ігнорування теоретичних питань призводить до неадекватності методичного інструментарію, що застосовується;

– операційний аспект – визначає залежність змісту методу від суб’єкта пізнання, його компетентності та обізнаності. Метод не існує поза суб’єктом і саме від останнього не в останню чергу залежить результативність використання того або іншого методу, вибір правильного (істинного) методу. Крім того, саме свідоме, а не стихійне застосування певного методу забезпечує раціональність діяльності. Тут мається на увазі, як суб’єкт

⁴ Теорія і метод є одночасно тотожними та різними, вони взаємно переходять, трансформуються, взаємно впливають один на одного.

наукової діяльності (формування та розвиток методу економічного аналізу як прикладної функціональної науки), так і суб'єкт – практик (застосування методу економічного аналізу як певного виду професійної діяльності);

– праксеологічний аспект – проявляється через сукупність властивостей таких, як ефективність, надійність, конструктивність тощо.

Загальні проблеми методу досліджує філософія науки, специфічне ж вивчення методів пізнання економічної дійсності забезпечується сумісними напрацюваннями у межах філософії та фундаментальних і прикладних економічних наук, в тому числі бухгалтерським обліком, економічним аналізом, контролем. Вважаємо за доцільне метод економічного аналізу розглядати у двох вимірах (проявах) – з позицій теорії та практики. Відповідно, з позицій теорії метод економічного аналізу як науки знаходить своє втілення (його характеристика) в методології аналітичної науки, що розглядається як вчення про методи та засоби пізнання предмету даної науки, виявлення його властивостей, розробку нових методів для використання. З точки ж зору практики метод економічного аналізу знаходить своє вираження у сукупності окремих методів у вузькому розумінні цього поняття, способів та прийомів, за допомогою яких здійснюється практичне дослідження економічних явищ чи процесів.

Забезпечуючи об'єктивність зроблених висновків ознайомимося з трактуваннями методу економічного аналізу у працях відомих вчених ХХ – ХХІ ст.

Питання методу в працях з економічного аналізу знаходиться в центрі уваги дослідників і розкривається по-різному. Практично всі автори виходять з того, що вихідною основою методу економічного аналізу є діалектичний метод пізнання⁵ з

відповідними категоріями, законами. Так основні закони діалектики знаходять пряме відображення в методі економічного аналізу: 1) у розгляді економічного процесу (явища) як сукупності його складових, що зумовлює потребу максимальної деталізації досліджуваних об'єктів, 2) у вивченні кожного економічного процесу (явища) у безперервному русі та зміні – відповідно виникає необхідність здійснення постійних порівнянь, 3) у дослідженні економічних процесів та явищ як єдності протилежностей, що спричиняє потребу відокремленого дослідження позитивного та негативного впливу різних факторів на цей процес; 4) у визнанні взаємозв'язку різних факторів, що впливають на економічні явища та процеси – відповідно виникає необхідність вивчення причинної залежності та взаємної залежності змін, що відбуваються у різних економічних процесах та явищах.

Разом з тим, при формулюванні методу економічного аналізу зустрічаються суттєві розбіжності.

Окремі дослідники дотримуються підходу щодо багаточисельності методів економічного аналізу, визначення самого методу не наводять, а вказують перелік відповідних методів чи прийомів, способів, при цьому такий перелік є неоднаковим. Серед прихильників такого підходу (економічний аналіз не має відповідного методу, що обумовлено прикладним характером науки) можна назвати як вітчизняних, так і західних вчених різних часових періодів. Відомий аналітик С.К. Татур на початку 60-х рр. ХХ

діяльності – діалектичний підхід до дослідження господарських процесів, який забезпечує системне, комплексне, органічно взаємопов'язане вивчення економічної, соціальної та іншої діяльності підприємства, їх підрозділів, інших суб'єктів господарювання з метою об'єктивної оцінки результатів роботи, визначення та мобілізації резервів підвищення ефективності їх функціонування, забезпечення необхідною інформацією для прийняття обґрунтованих управлінських рішень [49, с.35-36]. Основою та сутністю методу економічного аналізу є діалектичне обґрунтування та дослідження роботи господарства [38, с. 117].

⁵ У деяких визначеннях методу економічного аналізу [49, с.35-36], Л.И. Кравченко [51, с. 38-39], М.І. Баканов, А.Д. Шеремет [4], Л.М. Кіндрацька [50, с. 20], Ю.П.Маркин [33, с.19] застосовується словосполучення “діалектичний підхід”. Наприклад, “метод аналізу господарської

ст. писав: “в аналізі використовуються такі методи, як вимірювання економічних явищ, виявлення факторів, що впливають на них, вимір впливу цих факторів, виявлення взаємозв’язку між факторами та вимірювання його” [48, с. 25]. Далі у 70- рр. ХХ ст. метод економічного аналізу як сукупність прийомів розглядають І.І. Каракоз [22], Р.С. Сайфулін [44]. Серед сучасних вчених такий підхід підтримують Л.Е. Басовский, Е.Н. Басовская [7], колектив авторів за ред. І.В. Войтоловского, А.П. Калининой, І.І. Мазуровой [58], А.А. Канке, І.П. Кошева [21], Я. Камариський, І. Яремчук, Н.П. Любушин, Л.В. Бещева, Е.А. Сучков [32], Г.І. Хотинская, Т.В. Харитоновна [52] та інші. Для виділеної групи дослідників (насамперед тих, хто активно працював у 60-80-ті рр. ХХ ст.) характерним є розуміння прийомів, що використовуються в процесі економічного аналізу, як його методів. Такий підхід не розкриває саме метод економічного аналізу, адже прийом – це лише окрема дія чи рух, які є закінченим елементом певного процесу. У доступних публікаціях західних вчених питання методу також вирішується по-різному. Представляє інтерес фундаментальна праця англійського вченого Ричарда Томаса, повністю присвячена кількісним методам аналізу господарської діяльності. Автор надає детальну характеристику всім напрямом кількісного аналізу – основи теоретичної статистики і теорії ймовірностей, застосування кореляційно-регресійного методу для вивчення взаємозалежностей економічних явищ і процесів, методи прогнозування, але авторське тлумачення методу аналізу не наводиться.

Протягом періоду, що досліджується, виокремлюються декілька напрямів щодо визначення методу економічного аналізу, його характеристик, складових та особливостей.

Перший напрям є найбільш чисельним і висвітлений у працях М.І. Баканова, М.В. Мельник, А.Д. Шеремета [3, с.135], С.Б. Барнгольц, М.В. Мельник. [6, с.57-58],

А.Д. Бутко [9, с.50-51], С.Л. Голованенко, О.М. Жарова, Т.І. Маслова [12, с.7], Н.В. Дембинського [14, с. 28], Д.І. Деркача [15, с.13], Л.Л. Ермолович [16, с.11], І.П. Житної, А.М. Нескреби [с. 7-9], А.Ф. Кононов [с. 9], за ред. А.Ш. Маргуліса [57, с.18], І.І. Поклада [40, с. 28], М. Рубинова [42, с. 13], Г.В. Савицької [43, с. 31], за ред. М.І. Солопенка [1, с. 15], Л.М. Чернелєвського, О.В. Михайленко [53, с. 13], М.І. Яцківа [59, с. 36] та інших. Ця група вчених під методом економічного аналізу розуміє *системне, комплексне, органічно взаємопов’язане вивчення діяльності підприємств, їх структурних підрозділів, інших ланок економіки країни*. У окремих публікаціях наводиться уточнення економічної, соціальної, технічної сторін діяльності (Л.М. Чернелєвський, О.В. Михайленко [53, с. 13], А.Д. Бутко [9, с. 50-51]). Ключовими словами у наведеному тлумаченні є системне, комплексне, взаємопов’язане. Тим самим автори намагаються підкреслити визначальні характеристики економічного аналізу, його змістовне цільове спрямування.

У межах наведеного тлумачення методу економічного аналізу додаються різні уточнення:

– мета такого системного, комплексного взаємопов’язаного дослідження чи вивчення, а саме з метою підвищення ефективності управління [14, с. 28], [16, с. 11], [43, с. 31]; уточнюють попереднє тлумачення з метою об’єктивної оцінки результатів їх діяльності, виявлення і мобілізації внутрішньогосподарських резервів Д.І. Деркач [15, с. 13], [1, с. 15], С.Л. Голованенко, О.М. Жарова, Т.І. Маслова [12, с. 7], А.Ф. Кононов [с. 9], М. Рубинов [42, с. 13], М.І. Яцків [59, с. 36]. Акцентування на цільову установку дослідження, роль економічного аналізу в управлінні у меті відображають А.Д. Бутко [9, с. 50-51], Л.М. Чернелєвський, О.В. Михайленко [53, с.13] – з метою об’єктивної оцінки результатів їх роботи, виявлення та мобілізації резервів підвищення їх ефективності та забезпечення необхідною інформацією для прийняття оптимальних

рішень з управління економікою. Одне із найбільш об'ємних тлумачень надає А.Д. Бутко “з метою об'єктивної оцінки результатів діяльності, виявлення і мобілізації резервів підвищення ефективності роботи підприємства, його структурних підрозділів, а також з метою забезпечення необхідною інформацією користувачів (керівництва, акціонерів, інвесторів тощо) для уявлення про виробничу, фінансову і підприємницьку діяльність та прийняття цілеспрямованих і доцільних управлінських рішень” [9, с. 50-51]. Тут спостерігаємо намагання вченого включити до визначення методу економічного аналізу максимально можливий перелік його завдань, при цьому доцільність наведення окремих уточнень потребує пояснень. Зокрема, наведений перелік користувачів, окремих їх груп; уточнення видів діяльності, які відносяться до різних групувальних ознак: з одного боку – виробнича та фінансова, з іншого – підприємницька;

– характерна особливість економічного аналізу – потреба виявлення, вимірювання та узагальнення впливу факторів (Л.Л. Ермолович [16, с. 11], С.Б. Барнгольц, М.В. Мельник [6, с.57-58], М.І. Баканов, М.В. Мельник, А.Д. Шеремет [3, с. 135], І.І. Поклад [40, с.28], Г.В. Савицкая [43, с. 31];

– інформаційна база, обмежена даними обліку та звітності (за ред. А.Ш. Маргуліса [57, с. 18], плановими показниками (І.І. Поклад [40, с. 28] чи розширена до всієї існуючої інформації про результати (С.Б. Барнгольц, М.В. Мельник [6, с. 57-58], М.І. Баканов, М.В. Мельник, А.Д. Шеремет [3, с. 135], И.П. Житная, А.М. Нескреба [с. 7-9], Г.В. Савицкая [43, с. 31]. Зустрічаються і такі вирази, як “...відповідної інформації” (М.І. Яцків [59, с. 36]). Але ж тоді є не зрозумілим відповідної до чого, до яких параметрів?

– застосування способів і прийомів, а саме “...на основі обробки спеціальними прийомами” (С.Б. Барнгольц, М.В. Мельник [6, с. 57-58], М.І. Баканов, М.В. Мельник, А.Д. Шеремет [6, с. 135], Г.В. Савицкая [43, с. 31], “..використанні науково обґрунтованих технічних та аналітичних

методів та прийомів, які базуються на математичній теорії систем” [12, с. 7]. У останньому тлумаченні спостерігаємо акцентування уваги автора виключно на окремій групі методичних прийомів економічного аналізу.

У межах виділеного підходу виокремлюється позиція класиків аналітичної науки М.І. Баканова, С.Б. Барнгольц, М.В. Мельник, А.Д. Шеремета щодо вказівки при визначенні методу економічного аналізу як окремої складової “системний комплексний підхід до ...узагальнення матеріалів аналізу у вигляді висновків та рекомендацій” [6, с. 57-58], [3, с. 135].

За змістовним наповненням близьким є формування методу економічного аналізу (Л.І. Кравченко [30, с. 15-16], за ред. Л.І. Кравченко [51, с. 38-39], за ред. В.В. Осмоловського [49, с. 35-36]) з тією лише різницею, що вказані автори на перше місце висувають вказівку на діалектичний підхід: “метод аналізу господарської діяльності – діалектичний підхід до дослідження господарських процесів, який забезпечує системне, комплексне, органічно взаємопов'язане вивчення економічної, соціальної та іншої діяльності підприємства, їх підрозділів, інших суб'єктів підприємницької діяльності з метою об'єктивної оцінки підприємницької діяльності, визначення та мобілізації резервів підвищення ефективності їх функціонування, забезпечення необхідною інформацією для прийняття обґрунтованих тактичних та стратегічних управлінських рішень”.

Другий напрям знайшов висвітлення у працях за ред. С.Б. Барнгольц, Г.М. Тація [56, с. 23], П.Я. Поповича [41, с. 18], Ю.П. Маркіна [33, с. 19], Ц.Р. Остринської, Г.В. Постнікової [с. 11], Т.Д. Костенко, Є.О. Підгорої, В.С. Рижикова, В.А. Панкова, А.А. Герасимова, В.В. Ровенської [26, с. 18], під керівництвом А.Ш. Маргуліса [57, с. 14], Н.Н. Грабової, Н.Я. Дем'яненко, С.А. Дидковського [13, с. 7], Тарасенко Н.В. [47, с. 44] та інших. Вказані дослідники під методом економічного аналізу розуміли

“спосіб системного комплексного вивчення, вимірювання та узагальнення” (за ред. С.Б. Барнгольц, Г.М. Тація [56, с. 23], П.Я. Попович [41, с. 18], Ю.П. Маркин [33, с. 19] чи просто “комплексне, органічно взаємопов’язане вивчення, вимірювання та узагальнення” (Ц.Р. Остринської, Г.В. Постнікової [с. 11], Т.Д. Костенко, Є.О. Підгорої, В.С. Рижикова, В.А. Панкова, А.А. Герасимова, В.В. Ровенської [26, с. 18], під керівництвом А.Ш. Маргуліса [57, с. 14], Н.Н. Грабової, Н.Я. Демьяненко, С.А. Дидковского [13, с. 7], Н.В. Тарасенко [47, с. 44] впливу факторів. Ключовим у даному підході є спрямування методу економічного аналізу на визначення впливу факторів, що не повністю розкриває зміст методу аналітичної науки.

У межах наведеного тлумачення до сформульованого визначення додаються посилення на цільове призначення дослідження, а саме:

– на виконання господарських планів, динаміку господарського розвитку [56, с. 23], [41, с. 18], [57, с. 14], [13, с. 7]; на результати діяльності організації як економічної системи [33, с. 19];

– з метою розробки напрямів підвищення ефективності діяльності підприємства. [26, с. 18], з метою обґрунтування і прийняття оптимальних управлінських рішень для підвищення ефективності виробництва [47, с. 44].

Такий перелік відображає лише окремі напрями економічного аналізу, крім того, зрозуміло, що будь-який перелік не може бути вичерпним.

За аналогією з визначеннями методу економічного аналізу, наданими представниками першої виділеної нами групи, в межах другого напряму автори вважають за потрібне вказати на: 1) джерела інформації: показники плану, обліку, звітності та інші джерела інформації ([56, с. 23], [41, с. 18], [26, с. 18]; планові та фактичні данні (Ц.Р. Остринская, Г.В. Постникова), показники обліку та звітності і внутрішні джерела інформації [57, с. 14], відповідна

інформація [47, с. 44]. З цього приводу свою позицію ми висловлювали вище, підкреслимо тільки, що доцільність включення до визначення методу такої складової як інформаційна база потребує додаткового доведення, а обмеження її виключно даними плану та обліку є не виправданим; 2) використання спеціальних прийомів [56, с. 23], [57, с. 14], [47, с. 44]. Вважаємо таке уточнення відноситься до технології економічного аналізу.

Третій напрям розвивається у працях вчених різних періодів починаючи з 60-х рр. ХХ ст. і до сьогодні. М.И. Баканов у 1969 р. (с. 16), В.И. Петрова у 1978 році (1978, с. 14) та Л.Н. Чечевицина у 2001 році [54] надають ідентичні визначення методу економічного аналізу як *способу підходу до вивчення економічних явищ та процесів*, які відбуваються на підприємстві з уточненням останнього автора “процесів в їх становленні та розвитку”. [54, с. 24]. Таке тлумачення (метод – це спосіб) звужує поняття методу до порядку дій для досягнення поставленої мети. Близьким є і тлумачення Е.А. Чучалова, Н.Н. Бессонова “метод економічного аналізу – спосіб дослідження та пізнання економічних явищ, які виникають на підприємстві, в об’єднанні, галузі” [55, с. 3]. Виділяючи три рівні вивчення економічних явищ – підприємство, об’єднання, галузь автори надають зайву деталізацію у визначенні, адже такі характеристики не є принципово необхідними для ідентифікації методу. Крім того, зайвим є і уточнення – спосіб дослідження та пізнання – адже одне і так не можливе без іншого.

Баканов М.И., Кашаев А.Н., Шеремет А.Д. [2, с. 42], М.И. Баканов, А.Д. Шеремет [4, с. 60], А.В. Калина, М.І. Конєва, В.О. Ященко⁶ при ідентифікації методу економічного аналізу, підтримуючи підхід, розкритий вище, вважають за доцільне вказати на застосування саме діалектичного способу дослідження:

⁶ Калина А.В., Конєва М.І., Ященко В.О. Сучасний економічний аналіз і прогнозування (мікро- та макрорівень): Навч. Метод. Посібник. - К.: МАУП, 1997. – 272 с. – С. 31.

“метод економічного аналізу – діалектичний спосіб підходу до вивчення господарських процесів у їх становленні та розвитку”. У розвиток такої позиції Л.М. Кіндрацька додає “під методом економічного аналізу з теоретичного боку слід вважати саме діалектичний спосіб дослідження об’єктів аналізу через конкретні аналітичні процедури: кількісні і якісні, формалізовані, евристичні, математичні і т.д”. [50, с. 20] Відзначимо, що залишається дискусійним і чітко не визначеним саме поняття “аналітичні процедури”, їх класифікація та порядок застосування, а виокремленні математичні процедури, як правило, відносяться до групи формалізованих.

У межах *четвертого напрямку* метод економічного аналізу визначається як “система теоретико-пізнавальних категорій, наукового інструментарію та регулятивних принципів дослідження процесів функціонування економічних суб’єктів”. Такої точки зору притримуються В.В. Ковалев, О.Н. Волкова [25, с. 32], В.В. Ковалев [24, с. 62], І.П. Житна, І.В. Тацій, П.Є. Житний [18, с. 7]. У попередньому виданні І.П. Житна, І.В. Тацій, П.Є. Житний додають “що дозволяють системно, комплексно вивчати, вимірювати та узагальнювати вплив різних факторів на результати діяльності підприємства та приймати обґрунтовані управлінські рішення [17, с. 12], тим самим обмежуючи економічний аналіз дослідженням впливу факторів. Такий підхід розкриває метод економічного аналізу в широкому значенні, при цьому такі складові, як система категорій та науковий інструментарій відображають статику, а система регулятивних принципів – динаміку. Відповідно, науковий інструментарій розглядається як сукупність загальнонаукових і конкретно наукових методів і моделей дослідження діяльності суб’єктів господарювання. Таке тлумачення відповідає загальнонауковому підходу до ідентифікації метода будь-якої науки, разом з тим є не зрозумілим виокремлення моделей, адже останні по суті є результатом застосування загальнонаукового метода – моделювання.

П’ятий напрям представляють у працях В.М. Івахненко, М.І. Горбатюк, Д.А. Львовчкін [19, с. 23], під керівництвом М.Г. Чумаченка [34, с. 21], М.Т. Белуха [8, с. 243], Н.Н. Селезнева [45, с. 54], В.Р. Банк, С.В. Банк, А.В. Тараскіна [5, с. 25], О.І. Гадзевич [10, с. 21]. Названі вчені метод економічного аналізу розуміють як *сукупність способів і прийомів* (В.М. Івахненко, М.І. Горбатюк, Д.А. Львовчкін, під керівництвом М.Г. Чумаченка, М.Т. Белуха, В.Р. Банк, С.В. Банк, А.В. Тараскіна, О.І. Гадзевич), підходів додає Н.Н. Селезнева [45, с. 54] для дослідження системи показників роботи підприємства ([19, с. 23], [34, с. 21], [10, с. 21]) у їх динаміці та статистиці. [45, с. 54]. М.Т. Белуха додає, що така сукупність способів використовується для “вивчення явищ, які відбуваються на підприємстві, і здійснюються у встановлених причинних залежностях цих явищ” [8, с. 243].

Традиційним, як показали результати попередніх досліджень, є включення до визначення методу економічного аналізу мети:

– з метою економічного обґрунтування управлінських рішень. ([34, с. 21], [10, с. 21], [19, с. 23];

– з метою встановлення резервів виробництва, підвищення його ефективності [19, с. 23].

У межах наведеного підходу вирізняється позиція В.Р. Банка, С.В. Банка, А.В. Тараскіної, що “метод економічного аналізу – це сукупність способів обробки економічної інформації, аналітичних прийомів та кількісних методів, спрямованих на вирішення аналітичних завдань” [5, с. 25]. Вказівка на аналітичні прийоми та кількісні методи є не доведеною. Якщо є посилання на кількісні методи, то чому не вказується на якісні методи; що саме включено до аналітичних прийомів і чому серед них не має кількісних?

Серед усіх інших виокремлюється позиція А.И. Гінзбурга, що “метод економічного аналізу – використання системи показників для вимірювання економічних явищ, визначенні факторів, їх взаємозалежності та впливу на результат за допомогою

математичних, статистичних та облікових прийомів”. [11, с. 112-113] Таке визначення не відповідає філософському розумінню поняття “метод”, посилання на використання облікових прийомів потребує пояснень – яких саме і з якою метою.

Наведені підходи до визначення методу економічного аналізу можуть бути віднесені або до групи адитивних (визначення методу як сукупності способів та прийомів дослідження) або процедурних (спосіб дослідження явищ та процесів або послідовність процедур, за допомогою застосування яких відбуваються пізнавальні операції). До прояву процедурного підходу можна віднести пропозицію, викладену у розробці під керівництвом М.Г. Чумаченка [34, с. 32] і у подальшому розвинути у працях вітчизняних дослідників, щодо ідентифікації методів і прийомів економічного аналізу за етапами аналітичного процесу: 1) підготовка вихідних даних – аналітичні групування, обчислення середніх і відносних величин, аналіз динамічних рядів, вибіркові методи, перерахунок показників, балансові зіставлення; 2) обробка даних – балансові зіставлення, порівняння, деталізація показників, елімінування, кореляційні методи, математичне програмування, теорія масового обслуговування, статистичне моделювання, матричне обчислення, графічні методи; 3) узагальнення результатів аналізу – матричне обчислення, графічні методи, комплексне використання технічних прийомів. При цьому, самі автори вказують, що такий розподіл є досить умовним, можливим є і принципове інший розподіл прийомів за етапами. Виділення двох підходів адитивного та процедурного при дослідженні визначення методу є традиційним в бухгалтерському обліку та висвітлено в працях вчених, зокрема у монографічних виданнях Н.М. Малюги, О.М. Петрука. Щодо застосування такого підходу до методу економічного аналізу, то він використаний у дисертації І.Д. Лазаришиної (судячи з автореферату за вказаною роботою на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, с. 13-14),

в якій процедурний підхід інтерпретується як процесний. Але формуючи визначення методу економічного аналізу І.Д. Лазаришина приходить до висновку, що “методом економічного аналізу слід вважати систему способів та прийомів пізнання об’єктів аналізу через їх інформаційні моделі для потреб зацікавлених сторін відповідно до цільової функції дослідження. Метод економічного аналізу – упорядкована система інструментів пізнання економіки, що базується на критеріях корисності”. (І.Д. Лазаришина, автореферат, с. 15). Для чого автор надає два варіанта тлумачення методу є не зрозумілим: чим відрізняється система способів пізнання об’єктів аналізу від упорядкованої системи (чи може бути система неупорядкованою, саме поняття система закладає впорядкованість складових) інструментів пізнання економіки, і чи є об’єкти аналізу в даній інтерпретації економічними?

Об’єднуючи вказані два підходи (адитивний і процедурний) Є.В. Мних надає подвійне тлумачення методу економічного аналізу – “науковий спосіб вивчення, становлення та розвитку господарських явищ і процесів. Він є сукупністю прийомів та способів дослідження господарської діяльності будь-якого економічного об’єкта шляхом виявлення і визначення взаємозв’язку та зміни його параметрів, кількісного й якісного вимірювання впливу окремих факторів та їх сукупності на цю зміну” Є.В. Мних, І.Д. Ференц [35, с. 28], Є.В. Мних [36, с. 54]). Такої ж позиції дотримуються М.А. Болух, М.І. Горбатюк, які вказують, що метод економічного аналізу – це загальний науковий підхід до вивчення діяльності підприємств і їх підрозділів. Метод аналізу розвивається і конкретизується у процесі використання численних технічних прийомів. Вважаємо, що введення поняття “загальний” не додає конкретики до пропонованого визначення методу, а питання, чи може бути метод прикладної функціональної науки загальним, залишається відкритим і потребує додаткових аргументів.

Традиційним для національної аналітичної школи є пояснення методу економічного аналізу через характеристику його визначальних, найважливіших особливостей. Найбільш типовими є такі характерні особливості методу економічного аналізу:

– системний підхід до аналізу економічних явищ і процесів ([34, с. 26], С.Б. Барнгольц [6], Л.І. Кравченко [30], Ц.Р. Остринська, П.Я. Попович [41], Г.В. Савицька [43], Тарасенко Н.В. [47, с. 44-46]. Так, проф. С.Б. Барнгольц вважає, що найбільш суттєвою особливістю методу економічного аналізу є системність та комплексність підходу до вивчення свого предмету;

– комплексність (С.Б. Барнгольц [6], В.А. Белобородова, Л.Л. Єрмолович [16], В.І. Івашенко, М.А. Болух, Л.І. Кравченко [51], А.Ш. Маргуліс [57], І.І. Поклад [40], П.Я. Попович [41], Г.В. Савицька [43], Н.В. Тарасенко [47], В.П. Копняев⁷ [с. 7-8]. Так, на думку проф. М.І. Баканова і проф. А.Д. Шеремета, “системність аналізу органічно взаємопов’язана з його комплексністю. Системність – це поняття більш широке, ніж комплексність і тому останню можна розглядати як важливу складову системного аналізу. Методологічна єдність системності та комплексності економічного аналізу знаходить своє вираження в єдності цілого та його частин; у використанні усіх видів економічної інформації” [4, с. 17]. Системність та комплексність аналізу проявляється також в розробці та використанні системи показників, які всебічно характеризують господарську діяльність підприємства. Використання системи показників надає аналітичному дослідженню більшої точності, а аналітичним висновкам – обґрунтованості;

– розкладання та деталізація складних економічних систем (Є.В. Мних [36], розкладання загальних показників на складові елементи, деталізація їх за місцем та часом

[34, с. 25-28], В.П. Копняев [с. 7-8]. Дана ознака відображає змістовне наповнення аналізу як загальнонаукового методу дослідження дійсності;

– використання системи показників, які всебічно характеризують діяльність суб’єкта господарювання [34, с. 25-28]; М.І. Баканов, А.Н. Кашев, А.Д. Шеремет [2, с. 42], Н.Н. Селезнева [45, с. 54], М.І. Баканов⁸, М.І. Баканов, С.К. Татур⁹, В.А. Белобородова¹⁰, Л.Л. Єрмолович, Л.Г. Сивчик¹¹, Івахненко В.М., Горбатюк М.І., Львовчкін В.С. [19], Г.В. Савицька [43], В.П. Копняев [с. 7-8], С.З. Мошенський, О.В. Олійник [37, с. 85-86]. Підкреслимо, що мова йде саме про систему показників, що характеризує як окремі напрями діяльності, так і стан та перспективи розвитку суб’єкта господарювання в цілому. При виділенні цієї особливості, як правило, додають посилання на джерела інформації показників, планування, всі види обліку, звітності та позаоблікові джерела;

– вивчення причин зміни показників [34, с. 25-28], М.І. Баканов, А.Н. Кашев, А.Д. Шеремет [2], Н.Н. Селезнева [45, с. 54], М.І. Баканов¹², М.І. Баканов, С.К. Татур¹³, Л.Л. Єрмолович¹⁴, Л.Л. Єрмолович,

⁸ Баканов М.І. Экономический анализ в торговле. – М.: Экономика, 1979. – 248 с.

⁹ Курс анализа хозяйственной деятельности / Под ред. М.И. Баканова, С.К. Татура. Учебник для вузов. – М.: “Финансы”, 1967. – 447 с.

¹⁰ Анализ хозяйственной деятельности: Учебник. / И.А. Белобжецкий, В.А. Белобородова, М.Ф. Дьячков и др.; Под ред. В.А. Белобородовой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 1985. – 352 с.

¹¹ Ермолович Л.Л., Сивчик Л.Г., Толкач Г.В., Щитникова И.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: Учеб. пособие / Под общ. ред. Л.Л. Ермолович. – Мн.: Интерпрессервис; Экоперспектива, 2001. – 576 с.

¹² Баканов М.І. Экономический анализ в торговле. – М.: Экономика, 1979. – 248 с.

¹³ Курс анализа хозяйственной деятельности / Под ред. М.И. Баканова, С.К. Татура. Учебник для вузов. – М.: “Финансы”, 1967. – 447 с.

¹⁴ Ермолович Л.Л. Анализ эффективности хозяйственной деятельности промышленных предприятий: Справочное пособие. – Мн.: Выш. школа, 1979. – 272 с.

⁷ Анализ хозяйственной деятельности предприятий / Под ред. В.П. Копняев. – М.: Финансы, 1966. – С. 7-8.

Л.Г. Сивчик¹⁵, ЄВ. Мних [36],
Г.В. Савицька [43], В.П. Копняєв¹⁶ [с. 7-8];

– виявлення та вимірювання взаємозв'язку між показниками [34, с. 25-28], М.И. Баканов, А.Н. Кашев, А.Д. Шеремет [2, с. 42], Н.Н. Селезнева [45, с. 54], В.П. Копняєв¹⁷ [с. 7-8], виявлення та визначення взаємозв'язків елементів досліджуваної системи і причинно-наслідкових зв'язків зміни їх параметрів [36], М.И. Баканов¹⁸, М.И. Баканов, С.К. Татур¹⁹, Г.В. Савицька²⁰, С.З. Мошенський, О.В. Олійник [37, с. 85-86], вимірювання ступеня впливу факторів на зміну параметрів економічної системи та визначення їх пайової участі у зміні загального результату їх сукупної дії [36, с. 40]. Звичайно, виявити усі фактори, що здійснюють вплив на господарську діяльність підприємства неможливо, а у деяких випадках навіть недоцільно. Тому завдання аналітика полягає у виявленні факторів, що найбільшою мірою впливають на досліджувані показники з метою розробки заходів посилення або нейтралізації дії факторів, залежно від характеру їх впливу. При цьому вимірювання впливу фактору не має бути самоціллю, основне – наявність можливості управляти такими факторами, нейтралізувати їх негативний прояв та посилити позитивний;

– вивчення економічних явищ у їх динаміці з урахуванням дії економічних законів [34, с. 25-28]. Тим самим вчені підкреслюють пріоритетний інтерес до

дослідження розвитку економічних явищ та процесів, виявлення тенденцій та закономірностей зміни з одного боку, а з іншого, що фундаментальною базою економічного аналізу є економічна теорія, в процесі ж економічного аналізу оцінюється прояв виявлених економічних законів, формується емпіричний матеріал для обґрунтування нових;

– відкритість методичного інструментарію, тобто акумулювання методів дослідження із суміжних галузей знань (математики, статистики, бухгалтерського обліку, психології, менеджменту); нерегламентованість методів, що використовуються (С.З. Мошенський, О.В. Олійник [37, с. 85-86], В.В. Ковалев [24];

– узагальнення результатів аналізу: розробка проектів управлінських рішень [34, с. 25-28], Н.В. Тарасенко [47, с. 44-46], оцінка аналітичних результатів та обґрунтування висновків за цільовою функцією дослідження [36].

Таким чином, визначення методу економічного аналізу, надані вченими протягом ХХ ст – початку ХХІ ст. згруповано за декількома напрямками, що є відносно самостійними і, такими, що різняться за сутнісним наповненням досліджуваного поняття. Окрім наведених вище, виділимо і такі типові недоліки що прослідковуються при оцінці підходів різних вчених: 1) метод економічного аналізу не отримує своєї характеристики в цілому; 2) не розкривається сутність методу, автори обмежуються викладанням його характерних особливостей або переліком способів та прийомів – відбувається підміна сутності метода прийомами; виокремлюється як окрема складова визначення певна група прийомів (наприклад, кількісні прийоми, аналітичні прийоми, математичні способи); 3) наводиться перелік завдань або цілей економічного аналізу, що не має безпосереднього відношення до методу економічного аналізу, крім того будь-який перелік не може бути вичерпним; 4) пріоритетне значення надається одному із завдань, зокрема дослідження впливу

¹⁵ Ермолович Л.Л., Сивчик Л.Г., Толкач Г.В., Щитникова И.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: Учеб. пособие / Под общ. ред. Л.Л. Ермолович. – Мн.: Интерпрессервис; Экоперспектива, 2001. – 576 с.

¹⁶ Анализ хозяйственной деятельности предприятий / Под ред. В.П. Копняев. – М.: Финансы, 1966. – С. 7-8.

¹⁷ Там же.

¹⁸ Баканов М.И. Экономический анализ в торговле. – М.: Экономика, 1979. – 248 с.

¹⁹ Курс анализа хозяйственной деятельности / Под ред. М.И. Баканова, С.К. Татура. Учебник для вузов. – М.: "Финансы", 1967. – 447 с.

²⁰ Савицька Г.В. Теория анализа хозяйственной деятельности. – Минск: "ИСЗ", 1996. – 119 с.

факторів; 5) відбувається дублювання з визначенням предмету економічного аналізу; сутність методу змішано з підпорядкованими йому прийомами та джерелами інформації або носіями інформації; 6) абсолютизація специфічних методів дослідження, їх можливостей; 7) автори надають зайву деталізацію у визначенні, адже виділені характеристики не є принципово необхідними для ідентифікації методу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розглянувши підходи дослідників до визначення методу економічного аналізу, переліку прийомів та способів, що застосовуються, базуючись на системному підході як методологічній основі дослідження, приходимо до таких висновків. Перше, економічний аналіз як прикладна функціональна наука має тісний взаємозв'язок з практикою; вивчає, розробляє, удосконалює методи отримання, обробки інформації про економічні явища та процеси, їх становлення та розвиток. Практика тут є джерелом пізнання, адже існування економічного аналізу як науки викликано потребами практики; є основою пізнання, його рушійною силою – пронизуючи весь процес наукового пізнання, починаючи від емпіричного його рівня і до побудови абстрактних теорій, постійний рух від конкретного до абстрактного і у зворотному напрямі; фундаментальним спрямуванням (метою у загальному розумінні) – наукове пізнання відбувається не ради самого себе, а для забезпечення регулювання економічних явищ і процесів, їх розвитку, підсилення позитивних тенденцій і нівелювання негативів; є складовою критерію істинності та цінності отриманого знання – перевірка знання на істинність є складним і неоднозначним процесом, враховуючи постійну динамічність економічного середовища. Друге, вважаємо за доцільне метод економічного аналізу розглядати у двох вимірах (проявах) – з позицій теорії та практики. Відповідно, з позицій теорії метод економічного аналізу як науки знаходить своє

втілення (його характеристика) в методології аналітичної науки, що розглядається як вчення про методи та засоби пізнання предмету даної науки, виявлення його властивостей, розробку нових методів для використання. Авторський підхід щодо формування концепції методології економічного аналізу наведено у наступних публікацій. З точки зору практики, метод економічного аналізу знаходить своє вираження у сукупності окремих методів у вузькому розумінні цього поняття, способів та прийомів, за допомогою яких здійснюється практичне дослідження економічних явищ чи процесів. Тут мається на увазі множинна сукупність методів, що максимально відповідає умовам та специфіці поставлених завдань. Інтеграційні процеси в розвитку сучасної науки призводять до того, що стає практично неможливим і не доцільним виокремлення певних методів, способів та прийомів, притаманних виключно окремо взятій науці. “Один із важливих шляхів взаємодії наук – взаємний обмін методами та прийомами дослідження, тобто застосування методів одних наук у інших... Потрібно враховувати, що взаємодія наук та їх методів ускладнюється нерівномірністю розвитку різних наукових галузей та дисциплін. Методологічний плюралізм – характерна особливість сучасної науки, завдяки якій створюються потрібні умови для більш повного та глибокого розкриття сутності, законів явищ реальної дійсності, що якісно різняться”. [28, с. 50] За твердженнями відомих вчених аналітиків, економічний аналіз і відноситься до тих наук, в яких процес взаємопроникнення наукового інструментарію відбувається найбільш активно. Так, А.Д. Шеремет зазначає: “історично методи аналізу розглядалися в межах бухгалтерського обліку, статистиці, плануванні та ін., що ще раніше виділилися в самостійні економічні науки. Виділення аналізу господарської діяльності в самостійну науку повинно вести не до вилучення методів конкретно-економічного аналізу з усіх інших

наук, а до методологічної та організаційної цілісності використовуваних методів, забезпечуючи швидкий розвиток та досконалість цих методів”²¹.

Третє, враховуючи критерії визнання в якості системи не правомірним є визначення сукупності методів економічного аналізу як системи з усіма притаманними цій категорії ознаками. Адже, перш за все, такий підхід передбачає обмеження кількості методів, а формування переліку чітко визначених методів економічного аналізу є не можливим. Відповідно, є сенс розглядати сукупність методів, що використовуються в економічному аналізі, яка і є методологією економічного аналізу. Саме методологія визнається одним із визначальних факторів розвитку економічного аналізу. Під методологією економічного аналізу розуміємо вчення про методи та засоби наукового пізнання предмету даної науки, виявлення його властивостей та закономірностей розвитку. Методологія визначає як відбувається пізнання за допомогою теорії, тобто передбачає знання сукупності прийомів та способів пізнання економічних явищ і процесів щодо виявлення і визначення взаємозв'язку та їх зміни, кількісного й якісного вимірювання впливу окремих факторів та їх сукупності на цю зміну. Методологія економічного аналізу конкретизується у методикі аналізу конкретних об'єктів залежно від цільової спрямованості аналітичних досліджень й визначає технологію аналітичного процесу. Виходячи із загальнонаукових розробок структура методології економічного аналізу є багаторівневою і формується за такими рівнями: трансцендентний (зовнішній) та іманентний (внутрішній) рівні, їх взаємодія в процесі використання. Детальніше питання структури методології економічного аналізу буде розглянуто у наступних публікаціях.

Список використаної літератури:

1. Анализ хозяйственной деятельности предприятий пищевой промышленности. Под ред. проф. М.И. Солопенка. – М.: Пищевая промышленность, 1978. – 343 с.
2. *Баканов М.И., Кашаев А.Н., Шеремет А.Д.* Экономический анализ. (Теория, история, современное состояние, перспективы). – М.: Финансы, 1976. – 264 с.
3. *Баканов М.И., Мельник М.В., Шеремет А.Д.* Теория экономического анализа: Учебник. \ Под ред. М.И. Баканова. – 5-е изд., перераб. И доп. – М.: Финансы статистика, 2006. – 536 с.
4. *Баканов М.И., Шеремет А.Д.* Теория экономического анализа: – М.: Финансы и статистика, 1981. – 262 с.
5. *Банк В.Р., Банк С.В., Тараскина А.В.* Финансовый анализ: учеб. пособие. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – 344 с.
6. *Барнгольц С.Б., Мельник М.В.* Методология экономического анализа деятельности хозяйствующего субъекта: Учеб. Пособие. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 240 с.: ил.
7. *Басовський Л.Е., Басовская Е.Н.* Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности: Учеб. пособие. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 366 с. – (Высшее образование)
8. *Белуха Н.Т.* Бухгалтерский учет и экономический анализ на автотранспортных предприятиях. М.: Изд-во “Высшая школа”, 1970. – 336 с.
9. *Бутко А.Д.* Теорія економічного аналізу: Підруч. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 411 с.
10. *Гадзевич О.І.* Економічний аналіз господарської діяльності підприємств. – Луцьк: 1997. – 159 с.
11. *Гинзбург А.И.* Экономический анализ: Учебник для вузов. 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2008. – 528 с.
12. *Голованенко С.Л., Жарова О.М., Маслова Т.И.* Анализ хозяйственной деятельности авто-транспортных предприятий. – Х.: “Вища школа”, 1982. – 280 с.

²¹ Шеремет А.Д. Теория экономического анализа: Учебник. – 2-е изд., доп. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 366 с.

13. *Грабова Н.Н., Демьяненко Н.Я., Дидковский С.А.* Анализ хозяйственной деятельности районного объединения “Сельхозтехника”. – М.: “Статистика”, 1977. – 168 с.
14. *Дембинский Н.В.* Вопросы теории экономического анализа. – М.: “Финансы”, 1973. – 72 с.
15. *Деркач Д.И.* Анализ хозяйственной деятельности промышленных предприятий и объединений: Учебник. – М.: Финансы и статистика, 1985. – 214 с.
16. *Ермолович Л.Л.* Анализ эффективности хозяйственной деятельности промышленных предприятий. – Минск, “Вышэйшая школа”, 1979. – 271 с.
17. *Житна І.П., Тацій І.В., Житний Є.П.* Теорія економічного аналізу: Навчальний посібник. – Луганськ: вид-во СНУ ім.В.Даля, 2004. – 336 с.
18. *Житна І.П., Тацій І.В., Житний П.Є.* Економічний аналіз: Навчальний посібник. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В.Даля, 2006. – 296 с.
19. *Івахненко В.М., Горбатюк М.І., Львовичкін Д.А.* Економічний аналіз: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 1999. – 176 с.
20. *Камаринський Я., Яремчук І.* Фінансово-інвестиційний аналіз. – Київ: “Українська енциклопедія”, 1996. – 300 с.
21. *Канке А.А., Кошова І.П.* Анализ финансово-хозяйственной деятельности предприятия: Учебное пособие. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Форум: ИНФРА-М, 2005. – 288 с.
22. *Каракоз И.И.* Основы теории экономического анализа. – К.: Высшая школа, 1972. – 133 с.
23. *Каракоз И.И., Самборский В.И.* Теория экономического анализа. – К.: Выща шк. Головное изд-во, 1989. – 255 с.
24. *Ковалев В.В.* Финансовый анализ: методы и процедуры. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 560 с.
25. *Ковалев В.В., Волкова О.Н.* Анализ хозяйственной деятельности предприятия: учеб. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 424 с.
26. *Костенко Т.Д., Підгора Є.О., Рижиков В.С., Панков В.А., Герасимов А.А., Ровенська В.В.* Економічний аналіз і діагностика стану сучасного підприємства: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 400 с.
27. *Кохановский В.П.* Философия и методология науки: Учебник для высших учебных заведений. – Ростов н/Д.: “Феникс”, 1999. – 576 с.
28. *Кохановский В.П., Пржиленский В.И., Сергодеева Е.А.* Философия науки. – М.: ИКЦ “МарТ”, 2005. – 496 с.
29. *Кононов А.Ф.* Анализ производственно-финансовой деятельности сельскохозяйственных предприятий. – М.: “Колос”, 1972. – 367 с.
30. *Кравченко Л.И.* Анализ хозяйственной деятельности предприятий торговли и общественного питания: Учеб. для вузов. – 3-е изд., перераб. и доп. – Мн.: Выш. шк., 1989. – 496 с.
31. *Лазаришина І.Д.* Економічний аналіз: теорія, методологія, практика. Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня д.е.н., 2006 р.
32. *Любушин Н.П., Лесева В.Б., Дьякова В.Г.* Анализ финансово-экономической деятельности предприятия: Учебное пособие для вузов / Под ред. проф. Н.П. Любушина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 145 с.
33. *Маркин Ю.П.* Теория экономического анализа: учебное пособие. – М.: КНОРУС, 2006. – 312 с.
34. *Метод та технічні прийоми економічного аналізу. Авторський колектив. / Під кер. М.Г. Чумаченка.* – Київ: КІНГ, 1972. – 194 с.
35. *Мних Є.В., Ференц І.Д.* Економічний аналіз. Навчальний посібник. – Львів: “Армія України”, – 2000. – 144 с.
36. *Мних Є.В.* Економічний аналіз: Підручник. – Київ: Центр навч. л-ри, 2003. – 412 с.
37. *Мошенський С.З., Олійник О.В.* Економічний аналіз. Підручник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів. \ За ред. д.е.н., проф., Заслуженого діяча науки і техніки України Ф.Ф. Бутинця. – 2-ге вид., доп. і перероб – Житомир: ПП “Рута”, 2007. – 704 с.

38. *Новак В.А., Градштейн Я.С., Шеремет А.Д.* Учет и анализ в условиях реформы \ Под ред. Проф. С.К. Татура. – М.: Финансы, 1969. – 216 с.
39. *Перова В.И.* Анализ хозяйственной деятельности машиностроительного предприятия: Учебник для техникумов. – М.: Машиностроение, 1978. – 223 с.
40. *Поклад И.И.* Теоретические основы экономического анализа работы предприятий. – М.: Финансы, 1969.
41. *Попович П.Я.* Економічний аналіз суб'єктів господарювання. Підручник. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 454 с.
42. *Рубинов М.* Основы экономического анализа работы предприятий. – М.: Госфиниздат, 1962. – С. 13.
43. *Савицкая Г.В.* Анализ хозяйственной деятельности предприятия. – Мн.: ИП “Экоперспектива”, 1998. – 156 с.
44. *Сайфулин Р.С.* Экономико-математические методы в анализе хозяйственной деятельности. – М.: Финансы, 1978. – 64 с.
45. *Селезнева Н.Н., Ионова А.Ф.* Финансовый анализ. Управление финансами: Учеб. Пособие для вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 639 с.
46. *Спиркин А.Г.* Философия: Учебник. – М.: Гардарики, 2001. – 816 с.
47. *Тарасенко Н.В.* Економічний аналіз. Навчальний посібник. – 2-видання, перероблене і доповнене. – Львів: “Новий світ – 2000”. – 2003.
48. *Татура С.К.* Анализ хозяйственной деятельности промышленных предприятий. – М.: 1962. – 230 с.
49. Теория анализа хозяйственной деятельности: Учеб./ В.В. Осмоловський, Л.И. Кравченко, Н.А. Русак и др.; под общ. Ред. В.В. Осмоловського. – Мн.: Новое знание, 2001. – 318 с.
50. Теория і практика економічного аналізу: сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку. / збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції, 10-12 жовтня 2006р. – 192 с.
51. Финансово-экономический анализ: хозяйственной деятельности коммерческих организаций/Под ред. Кравченко Л.И. – М.: Издательство-торговая корпорация “Дашков и Ко”, 2003. – 120 с.
52. *Хотинская Г.И., Харитонова Т.В.* Анализ хозяйственной деятельности предприятия (на примере предприятия сферы услуг): Учебное пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство “Дело и Сервис”, 2007. – 240 с.
53. *Чернелевський Л.М., Михайленко О.В.* Економічний аналіз на підприємствах харчової промисловості. Навч. посібник. – К., 2000. – 179 с.
54. *Чечевицина Л.Н.* Экономический анализ: Учебное пособие. – Ростов н/Д: изд-во “Феникс”, 2001. – 448 с.
55. *Чучалов Е.А., Бессонов Н.Н.* Приемы экономического анализа. – М.: Финансы и статистика, 1988. – 76 с.
56. Экономический анализ деятельности предприятий и объединений: Учебник / Под ред. С.Б. Барнгольц и Г.М. Тация. – 2-е изд. – М.: Финансы и статистика, 1981. – 488 с.
57. Экономический анализ работы предприятий. Под ред. проф. А.Ш. Маргулиса. – М.: “Финансы”, 1977. – 424 с.
58. Экономический анализ: Основы теории. Комплексный анализ хозяйственной деятельности организации: Учебник / Под ред. И.В. Войтоловского, А.П. Калининой, И.И. Мазуровой. – М.: Высшее образование, 2005. – 509 с.
59. *Яцків М.І.* Теорія економічного аналізу. – Львів: Світ, 1993. – 216 с.

ОЛІЙНИК Оксана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри бухгалтерського обліку і контролю, почесний декан обліково-фінансового факультету Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:
– теорія та методологія економічного аналізу